

Атаманчук Юрій

кандидат педагогічних наук, доцент,

Київський інститут бізнесу і технологій

(Уманська філія), директор

Россоха Марія

старший викладач кафедри педагогіки

вищої школи і освітнього менеджменту,

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИПУСКНИКА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Стаття присвячена визначенню основних факторів і принципів організаційно-педагогічних умов процесу формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця – випускника вищого навчального закладу. Подано сукупність педагогічних умов, які актуалізують суб'єктну позицію студента в освітньому процесі, забезпечують спрямованість на проектування стратегії розвитку і здійснення життєвого вибору особистості і її самореалізацію.

Ключові слова: *Конкурентоспроможність фахівця, принципи, організаційно-педагогічні умови, фактори, культурно-освітнє середовище.*

Статья посвящена определению основных факторов и принципов организационно-педагогических условий процесса формирования конкурентоспособности будущего специалиста – выпускника высшего учебного заведения. Дана совокупность педагогических условий, которые актуализируют субъектную позицию студента в образовательном процессе, обеспечивают направленность на проектирование стратегии развития и осуществления жизненного выбора личности и ее самореализацию.

Ключевые слова: *Конкурентоспособность специалиста, факторы, организационно-педагогические условия, культурно-образовательная среда, принципы.*

The article focuses on the defining of the factors and principles of organizational and pedagogical conditions of the formation of the competitiveness of the future specialist – a University graduate. Collection of pedagogical conditions are filed that actualize subjective position the student in the learning process, it is provided the direction for the design strategy and implementation life choices of the individual and its fulfilment.

Key words: *competitiveness of a specialist, organizational and pedagogical conditions, factors, principles, cultural and educational environment.*

Формування конкурентоспроможності майбутнього спеціаліста тісно пов'язане з педагогічними проблемами пошуку технологій, умов, механізмів цього процесу, який спрямований на розвиток особистісних якостей, реалізацію потенціалу і здібностей людини. Національна доктрина розвитку освіти України [1] наголошує на необхідності забезпечення підготовки кваліфікованих кадрів, конкурентоспроможних на ринку праці. Водночас, у наукових дослідженнях конкурентоспроможність переважно розглядається як економічна категорія і, відповідно, недостатньо опрацьованим є питання створення організаційно-педагогічних умов формування цієї якості особистості. Є очевидним, що конкуренто-спроможність випускника вищого навчального закладу слід розглядати перед усім як педагогічну категорію в тісному зв'язку з людиною, розвитком її творчого потенціалу, її вихованням і навчанням, її трудовою діяльністю, неперервною освітою впродовж життя [2]. Отже, проблема створення організаційно-педагогічних умов формування у випускників вищих навчальних закладів якостей конкурентоспроможності набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблема організаційно-педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців досліджуються не так широко. У значній кількості наукових досліджень увага приділяється переважно організаційно-педагогічним умовам, які забезпечують процес формування професійної культури, готовності до професійної діяльності тощо. Зокрема умови формування професійної культури, професійної спрямованості і компетенції досліджували І. Зязюн, М. Вачевський, О. Гура, М. Коляда, Г. Копил, В. Петрук, О. Рембач, І. Сенча, Л. Сподін, В. Стельмашенко, О. Фурса та інші. Організаційно-педагогічні умови формування професійно значущих якостей майбутніх фахівців досліджували О. Алексєєв, Р. Гейзерська, О. Заболотська, А. Клочко, О. Косаревська, І. Облес, В. Савіщенко та інші, готовності до професійної діяльності – О. Бойко, Н. Волкова, В. Зінченко, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, О. Макаренко, О. Серняк, Є. Тягнирядно, О. Шупта та інші науковці.

Щодо процесу розвитку конкурентоспроможності, то дослідження організаційно-педагогічних умов її формування знаходимо переважно у окремих працях російських науковців (Л. Бод'ян, А. Гришин, В. Іванова,

Л. Курзаєва, О. Лапшина, Г. Максимов, В. Мезінов, Т. Пронюшкіна, Т. Сливіна, Ф. Туктаров, В. Шаповалов).

Зокрема, Т. Пронюшкіна розглядає розвиток конкурентоспроможності як системний динамічний багатоаспектний процес (при домінантному положенні особистісного аспекту), який включає прогнозування діяльності; проблемний аналіз, критичне усвідомлення особистих досягнень з подальшим засвоєнням і використанням досягнутого; системне бачення, що ґрунтується на власному функціонуванні, яке дозволяє змінювати себе, розвивати сильні сторони [3]. Ф. Туктаров зазначає, що конкурентоспроможність особистості формується у певних соціокультурних умовах і фіксується в стереотипах поведінки і соціальних установках [4]. Отже, процес формування і розвитку конкурентоспроможності варто розглядати як педагогічну проблему. З цього приводу варто зазначити, що педагогічний процес здійснюється в дидактичній, виховній, соціально-педагогічній, корекційно-розвиваючої або комплексній педагогічній системах, в яких створюються необхідні педагогічні умови.

Педагогічні умови О. Бойко [5, с. 16], Є. Литвиновський і М. Руденко [6] визначають як теоретичні (ціль, завдання, зміст та принципи) так і методичні (дидактична технологія, форми та методи, методики) засади навчально-виховного процесу, які забезпечують оптимальне формування, в нашому випадку, конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

В. Мезінов до основних педагогічних умов, які забезпечують процес формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця відносить організацію освітнього простору і створення середовища, яке стимулює професійне становлення і особистісний розвиток студента; стимулювання різнорівневої і різноаспектної взаємодії викладачів і студентів у їх спільній діяльності; стимулювання самовдосконалення особистості студента, її самоперетворення в процесі розв'язання професійних завдань, які мають тенденцію до ускладнення; залучення студентів до діяльності, що забезпечує засвоєння норм, принципів і цінностей професійної діяльності; створення оптимального психологічного клімату в студентському колективі; послідовне ускладнення навчальної діяльності – від когнітивно-оцінювального до креативного рівня [7, с. 30].

Іншого підходу дотримується Л. Бод'ян, яка в комплексі педагогічних умов формування конкурентоспроможності виділяє такі елементи: відбір і модульне структурування змісту освіти з урахуванням особливостей професійної діяльності майбутнього випускника вищого навчального закладу, що сприяє професійній мотивації, самоорганізації і інтегрованому підходу до

розв'язання професійних задач, необхідних конкурентоспроможному спеціалісту; проектування навчально-комунікативних ситуацій з використанням активних методів і форм навчання по формуванню студентів як суб'єктів розвитку своєї конкурентоспроможності; послідовне включення студентів в активну творчу учбово-професійну діяльність, адекватну діяльності конкуренто-спроможного спеціаліста [8].

Відрізняється від зазначених підходів до сутності і змісту організаційно-педагогічних умов формування конкурентоспроможності і позиція А. Гришина. Науковець в комплексі організаційно-педагогічних умов виділяє такі елементи: активізацію усіх видів діяльності спеціалістів як компонента процесу професійної підготовки студентів на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей; використання особистісно-професійної рефлексії як фактору розвитку конкурентоспроможності фахівця; організацію соціального партнерства спеціалістів і студентів на основі комплексу видів діяльності в процесі професійної підготовки; реалізацію концептуально-методичної моделі процесу професійної підготовки, орієнтованої на розвиток конкурентоспроможності фахівця [9].

Як бачимо, у науковців немає єдиного підходу до визначення сутності, змісту і структури організаційно-педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця, що свідчить про наявність відповідної проблеми, яка потребує розв'язання.

Метою статті є визначення сутності організаційно-педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця – випускника вищого навчального закладу.

Конкурентоспроможність фахівця у будь-якій сфері діяльності ми визначаємо як сукупність якостей, зокрема професійних і особистісних, якістю діяльності та потенційними можливостями фахівця.

До професійних якостей, на нашу думку, слід відносити такі, як професійну компетентність (знання, вміння, навички, компетенції) на рівні, необхідному для розв'язання професійних завдань, досвід роботи, знання по суміжних спеціальностях. До особистісних якостей відносяться здібності і риси характеру, що дозволяють фахівцю здійснити процес самовизначення, а також такі риси, як мобільність, цілеспрямованість, наполегливість в досягненні мети, дисциплінованість, гнучкість, працьовитість, цілеспрямованість, контактність ініціативність, самостійність тощо. Під якістю діяльності слід розуміти здібність робити вибір і приймати відповідальне рішення, орієнтація на ефективність і якість, творче відношення до справи,

системне бачення проблеми, а головне – це відповідність вимогам роботодавця, робочого місця в умовах суперництва. Потенційні можливості охоплюють здатність швидко адаптуватися до реалій сьогодення або нових умов праці, успішно презентувати себе, вміння організувати власну працю відповідно до вимог роботодавця.

Нарешті, конкурентоспроможність фахівця визначається його здібностями до соціалізації. Людина стає особистістю в процесі соціалізації, завдячуючи якій вона набуває здібності виконувати соціальні функції. Деякі науковці розуміють соціалізацію як довічний процес, пов'язуючи його зі зміною місця проживання і колективу, із сімейним станом, та з приходом старості. Така соціалізація є нічим іншим, як соціальною адаптацією. Однак соціалізація ще передбачає і розвиток, і самовизначення, і самореалізацію особистості.

З огляду на сутність конкурентоспроможності майбутнього фахівця, уявляється, що на ефективність процесу її формування впливає велика кількість різноманітних факторів – детермінантів соціально-педагогічних процесів та явищ, що зумовлюють рух розвитку останніх.

Основним фактором ефективності процесу формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця і основою організаційно-педагогічних умов, на нашу думку, є створення відповідного культурно-освітнього середовища. Особливість цього культурно-освітнього середовища полягає у його відповідності вимогам особистісно-діяльнісного педагогічного процесу, в якому студентові надається свобода вибору світогляду, ідеалів; в якому розвивається внутрішній потенціал і професіоналізм особистості; забезпечується поєднання особистісних і професійно значущих цінностей у цілісну систему регуляторів свідомості, поведінки і діяльності в навчальному закладі і за його межами, яка адаптована до соціальних умов, установок суспільства, є життєстійкою та динамічною.

Сформованість такого культурно-освітнього середовища може бути визначена через систему зовнішніх і внутрішніх критеріїв.

До внутрішніх критеріїв сформованості освітнього середовища можуть бути віднесені: 1) професійне і ціннісне самовизначення суб'єкта, детермінуюче вибір стратегії і усвідомлення процесу особистісно-професійного розвитку в освітньому середовищі; 2) параметри продуктивної діяльності суб'єкта середовища (компетентності фахівця і ступінь їх сформованості), які характеризують ступінь готовності спеціаліста до професійної діяльності; 3) ступінь реалізації творчого потенціалу суб'єкта, що

характеризує рівень розвитку креативності майбутнього фахівця в процесі особистісно-професійного розвитку в освітньому середовищі (здатність долати стереотипи, розвиток асоціативного мислення, здатність запропонувати новий спосіб розв'язання проблеми, оригінальність мислення, здатність до генерування ідей, розвинена уява, пізнавальна активність, потреба у пізнанні, ініціативність, самостійність, незалежність суджень тощо).

Відповідно, систему зовнішніх критеріїв утворюють: 1) широта освітнього середовища, яка є її структурно-змістовою характеристикою і яка показує суб'єкти, об'єкти, процеси і явища, що до неї входять; 2) наповненість освітнього середовища, яка характеризує ступінь її насиченості освітніми, кадровими, матеріальними, інформаційними ресурсами; 3) ініціація мобільності і соціальної активності освітнього середовища, яка демонструє можливості її соціально орієнтованого творчого потенціалу, її експансії в середовище існування, здатність до органічних еволюційних змін в контексті взаємовідносин з останньою.

З огляду на зазначене, для успішного формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця необхідно створення культурно-освітнього середовища, в рамках якого мають реалізуватися відповідні організаційно-педагогічні умови.

Основними принципами реалізації організаційно-педагогічних умов процесу формування конкурентоспроможності мають бути: спрямованість освітнього процесу вищого навчального закладу на формування конкурентоспроможності; цілісність освітнього процесу; управління розвитком особистості майбутнього фахівця через включення його в базову культуру; педагогічна взаємодія; забезпечення суб'єктної позиції студента в освітньому процесі; інноваційно-випереджальне навчання студентів; динамічність і інтегративність.

Суттєвим доповненням організаційно-педагогічних умов є вільний вибір освітніх траєкторій, створення умов для саморозвитку професійних компетенцій і особистісних якостей, становлення індивідуального стилю діяльності майбутнього фахівця; спрямованість освітнього процесу на формування конкурентоспроможності, управління розвитком особистості майбутнього фахівця шляхом включення його у базову культуру, педагогічну взаємодію, забезпечення суб'єктної позиції студента в освітньому процесі і результативності процесу формування конкурентоспроможності. Водночас, у змісті організаційно-педагогічних умов формування конкурентоспроможності висхідними положеннями слід визначити ціннісно-цільові орієнтири і специфіку механізмів конкурентоспроможної поведінки.

Отже, розвиток конкурентоспроможності майбутнього фахівця відбувається в умовах реалізації сукупності педагогічних умов, які актуалізують суб'єктну позицію студента в освітньому процесі, забезпечують спрямованість на проектування стратегії розвитку і здійснення життєвого вибору особистості і її самореалізацію, розвивають якості конкурентоспроможної особистості, зокрема системність, рефлексію, самоуправління, саморозвиток тощо.

Сформульовані принципи і фактори ефективності процесу формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців – випускників вищих навчальних закладів – можуть слугувати обґрунтування у подальших дослідженнях щодо практичної реалізації даного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
2. Ничкало Н. Г. Професійна освіта і навчання: проблеми взаємозв'язку з ринком праці / Н. Г. Ничкало // Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу ХХІ століття : зб. матер., підгот. у рамках реалізації укр.-нім. проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» / Ю. Вайс, Н. Ничкало, А. Сімак та ін. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – С. 134–138.
3. Пронюшкіна Т. Г. Конкурентоспособность как детерминанта профессионального образования инженеров : монография / Т. Г. Пронюшкіна. – М. : Изд-во МГУС, 2005. – 380 с.
4. Туктаров Ф. Р. Конкурентоспособность личности в современном трансформирующемся обществе: социально-философский анализ : дис. ... доктора философских наук : 09.00.11 / Туктаров Фархад Рубиндарович. – Ростов-на-Дону, 2007. – 264 с.
5. Бойко О. В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. В. Бойко. – К., 2005. – 20 с.
6. Бойко О. В. Педагогічні аспекти управління процесом виховання військовослужбовців : навчально-метод. посібник / О. В. Бойко, Є. Ю. Литвиновський, М. В. Руденко. – К. : НАОУ, 2004. – 183 с.
7. Мезинов В. Н. Формирование конкурентоспособности будущего учителя в образовательном процессе университета : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / В. Н. Мезинов. – Елец, 2009. – 43 с.

8. Бодьян Л. А. Методика развития конкурентоспособности студентов технического вуза на основе контекстно-модульного подхода : метод. рекомендации для преподавателей вузов / Л. А. Бодьян. – Магнитогорск : ГОУ ВПО «МГТУ им. Г. И. Носова», 2009. – 46 с.

Гришин А. В. Социально-педагогическая концепция развития конкурентоспособности специалистов средней профессиональной школы : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. В. Гришин. – Челябинск, 2010. – 45 с.